

Knud, Danmarks konge – 900 år efter helgenkåringen

Af
Tore Nyberg

For 900 år siden (eller rettere 901, da forfatterens tidligere forskning har godtgjort, at årstallet er 1100 og ikke 1101) fik Odense sin helgen, da den i 1086 dræbte kong Knud, der var gravlagt i Sct. Albani kirke, blev helgenkåret af paven. – I artiklen fortælles på baggrund af den nyeste forskning om kongens liv først som søkrieger, derefter som Danmarks konge 1080–1086 og endelig baggrunden for gennemførelsen af helgenkåringen, alt i høj grad set i en udenrigspolitisk og mentalhistorisk sammenhæng.

Skrinlæggelsen

Fastetiden var forbi, og man fejrede påske, i det ellevehundredte år efter at Gud var blevet menneske i Bethlehem ved Helligånden og Jomfru Maria. Den første april afholdt præsterne ved den vældige og mægtige kong Erik Ejegods hof den højtidelige påskedagsgudstjeneste med de pragtfuldste gyldne messehagler, de havde, med masser af voksllys, rygelse og alle de sange, der hørte til første påskedags ritualer. Endelig var fastetiden med al den tørre fisk overstået, som kirkens præster efter bedste evne i seks uger havde prøvet på at give fortrin i den daglige kost, undtaget på søndagene. Ganske vist var der stadig måske ikke nogen rigtig varme i luften, men solen begyndte da at lyse højt fra himmelen om dagene. Man fulgte dengang den julianske kalender, opkaldt efter Gajus Julius Caesar. Tanken var, at en tillagt skuddag hvert fjerde år skulle holde kalenderens datoer i overensstemmelse med det astronomiske år og solens højde og derved altid følge årstiderne. Den julianske kalender er dog lidt fejlberregnet – der er for mange skuddage – således at årstiderne langsomt skubbede sig baglængs i forhold til datoerne. Således faldt forårsjævndøgn omkring år 1100 ikke, som vi er vænnet til, den 22. marts, men allerede omkring den 14. marts. Det problem fik man løst i 1500'erne ved at udelukke enkelte skuddage ved indførelsen af den såkaldte gregoriske kalender.

Foråret var altså nået lidt længere i denne påsketid år 1100, end tilfældet er i vore dages kalender. Nu kunne man gøre rede til festmåltid. Alle de planer, man havde talt om i de lange vinteraftener, dem kunne man nu begynde med at sætte i værk.

Vi ved ikke, hvor den, ifølge Saxo, i kropsstørrelse og styrke helt enestående Kong Erik holdt kvarter den vinter. Han var kommet hjem til Danmark fra sin rejse til Italien, hvor han blandt andet havde skaffet sig pavens tilladelse til, at hans broder Kong Knud, som havde gi-

vet sit liv for Gud og kirken og var blevet dræbt i Odense fjorten år forinden, kunne blive lagt i skrin som helgen. Hvor kongen end har fejret påske – en konges valg af vinterophold med fastetid og deltagelse i påskesakramenterne var i højmiddelalderen over hele Europa et anliggende af rigspolitisk betydning – så må dog én ting anses for ganske sikker: at han i ugerne efter påske kom til Odense, hvis han altså ikke var hér allerede. Hér var det nemlig lagt op til den store fejring, da kong Knuds jordiske levn skulle tages op og lægges i en pragtfuldt udstyret og smykket kiste af træ, således at hans liv og død for Gud ville blive værdigt repræsenteret og alle ville have mulighed for at bede til ham om Guds hjælp og bistand i enhver nød og sygdom. Ved sin død som martyr havde den døde konge fået stor åndelig kraft. Paven havde haft beretningen om hans liv og død til læsning og havde godkendt at skrinlæggelsen måtte finde sted. Nu var det så op til Biskop Hubald af Odense, en mand som vi ellers ikke ved ret meget om, at foretage den endelige kirkelige handling, som blev berammet til torsdag i tredje uge efter påskefesten. Den torsdag faldt i dette år på den 19. april. På denne måde blev den 19. april for al fremtid markeret i den lokale kalender i Odense som »Kong Knuds Skrinlæggelse«, på latin *Translatio Kanuti Regis*.

Det er noget mærkeligt med Knud Svendssøn, Danmarks konge 1080–86, lagt i helgenskrin den 19. april år 1100. Hans liv kan næppe fortælles som én historie, omend mange indtil nu har gjort et forsøg. Det vil ikke rigtigt lykkes, for det har vist sig at være næsten umuligt at overvinde det skel som dannes af hans død i Odense den 10. juli 1086. Indtil sin død var han Danmarks konge, efter sin død var han en helt og en helgen som folk har bedet til i mange århundreder, og hvordan forholder sig de to til hinanden?

Kongen selv

Knud Svendssøn var en af Svend Estrids søns mange sønner. Moderen kender vi ikke – Svend Estridssøn havde mange kvinder i sit liv, og den eneste, han var gift med, var i altfor nær familie med ham, så kirken protesterede. Svend, søn af Knud den Stores søster Estrid og jarl Ulf, var velanskrevet i kirkelige kredse og pave Gregor VII, som tidligere hed Hildebrand, havde skrevet til denne Danmarks kristne konge og givet ham gode råd for hans regering. Det var i 1000-årene endnu ikke en selvfølge, at alle riger i Europas periferi var kristne! Både svenskere og de fleste af de slaviske folke i det nordlige og nordøstlige Europa dyrkede endnu andre guder i skove og lunde, det var kun de slavere, der boede ved det byzantinske riges grænser, der var blevet kristnet fra den side. De finske og baltiske folkeslag var også »afgudsdyrkere« i datidens anskuelse, kun de vilde ungarere, forhen nomader, der nu var fast bosat omkring Donau, var i løbet af de foregående generationer blevet kristne. Svend Estridssøns kristne Danmark var en støtte for kristendommens udbredelse mod nord under pavens ledelse.

Da Svend døde, skulle man vælge en ny konge. Knud var ganske ung og overleveringen om ham siger, at han måske havde ventet sig og arbejdet på selv at blive valgt til konge. Det indebærer, at han ved faderens død må have været voksen. Men en anden søn, Harald, blev valgt og Knud skubbet til side. Måske var Harald ældre, for ifølge Saxo, som skriver om sagen et hundrede år senere, var det blevet en »tradition« i kongefamilien, at en ældre søn skulle efterfølge sin fader og en yngre søn sin ældre broder på tronen. Harald døde i 1080, og da blev Knud valgt til konge efter ham.

To nye specialer ved Syddansk Universitet er viet Knud. En omhandler hans liv ud fra det synspunkt, at ingen jo i hans levetid har vidst, hvordan han ville dø og at han bagefter ville blive helgenkåret.¹ Den anden omhandler Knud kun

som helgen, uden hensyn til den historiske baggrund i hans eget liv.² I begge afhandlinger kommer betydningsfulde spørgsmål op at vende, for at man skal få en bedre forståelse for kong Knud i hans levetid og for, hvordan han efter sin død blev en helgen.

Det har været almindeligt lidt overbærende at omtale Knud som »vikingerkonge« og derved markere det urimelige i, at han så bagefter blev helgen. Men hvis man undersøger, hvad de togter mod England gik ud på, som Knud deltog i som ung mand før sit kongevalg, først i 1169–70, derefter i 1075, så blir det straks klart, at det ikke var tale om røvertogter eller plyndring (hvis det er det, man forestiller sig under begrebet »vikingetogter«). Ann Christina Hansen kan vise, at Knud begge gange deltog i egentlige krigstogter, som formentlig begge gange var udbudt af faderen, kong Svend, med baggrund i et stort, europæisk alliancesystem.

Om togtet 1069–70, kun tre år efter, at Vilhelm Erobreren havde sat sig fast i England med sine normannere, fortæller den engelske historieskriver Florence af Worcester. Han beskriver danskernes ankomst til mundningen af floden Humber og deres møde dér, under ledelse af Asbjørn Jarl, kong Svends bror, med Edgar the Ætheling, Waltheof Jarl og andre engelske stormænd, der var utilfreds med Vilhelms nye styre. Andre historikere opgiver, at kong Svend selv var med hæren i England. De skal have plyndret klostrene »i loyalitet« og ført byttet til Ely. »Umiddelbart kan det være svært at forstå, hvordan danskerne kan have ment, at de plyndrede klostrene i loyalitet«, skriver Ann Christina Hansen. »Men i samme afsnit af krøniken fortælles det, at de lokale i området havde indgået en pagt med kong Svend.« Forklaringen er altså, at danskerne håbede på at kunne drive normannerne ud og derfor midlertidigt fjernede store skatte fra nærliggende klostre for at sikre dem efter en eventuel sejr. Det mislykkedes dog, da Vilhelms hær viste sig at være alt for

stærk. Men for den danske historie er forståelsen for, hvad der skete denne vinter i England, dog ganske væsentlig, for Knud var med, og det var vistnok hans første erfaring af engelske forhold. Her fik han oplevet Vilhelms og normannerne styrke. Og mon ikke, at det var ved den lejlighed, som Knud blandt alle de skatte og relikvier, som blev taget og ført til Ely, også fandt relikvierne af den engelske martyr Skt. Alban og helgenkongen Skt. Oswald, som han så tog med hjem til Odense? Her lå jo en stor kirke af træ tæt op ad kongsgården og den blev nu opkaldt efter Skt. Alban.

At også 1075 års togt skulle være påbudt af faderen Kong Svend er en alternativ tolkning, der er faldet i glemsel, fordi de fleste forskere indtil nu har troet at Svend Estridsens døde i 1074. Men efter nøje overvejelse tilslutter sig Ann Christina Hansen dem, der i stedet mener, at han døde i 1076. Den engelske historieskriver William af Malmesbury hævder, at initiativet til 1075 års danske togt mod England kom fra kong Svend – og det ville være svært at forklare, hvis kongen var død, for hvorfor skulle Harald have gennemført togtet kun fordi faderen havde planlagt det? Kan man tro, at en konge som Harald ville være i stand til at organisere så stort et togt i sit første regeringsår, spørger en anden forsker, og Ann Christina Hansen skriver: »Da Harald Hen blev konge, fortæller både Ælnoth og Passio, at Knud var skuffet over ikke selv at være blevet det. Han skulle ligefrem være flygtet til Sverige ifølge Passio, og hvis det er tilfældet, virker det endnu mere usandsynligt, at Harald allerede i 1075 skulle betro Knud ansvaret for sin flåde. Langt mere sandsynligt virker det, at Knud var sendt ud af sin far, som tidligere selv havde haft ham med til England.« Ved togtet 1075 sluttede sig atter Waltheof Jarl til danskerne, men denne gang blev det for meget for Vilhelm, som lod ham henrette i 1076. Edgar the Ætheling søgte flere gange kontakt med kong Malcolm af Skotland og levede en tid også i eksil i Flan-

deren. Men også i 1075 mislykkedes togtet, og danskerne tog tilflugt til Flanderen, hvor Robert Friseren modtog dem vel. I et forbund med danskerne så han en chance at fortsætte kampen mod sin gamle fjende Vilhelm. Det var hér, Knud senere hentede Roberts datter Adele, som blev hans dronning. En politisk alliance plejer i middelalderen at støttes af en ægteskabsforbindelse. Men Knud var jo endnu ikke dansk konge på det tidspunkt. Han blev ikke engang valgt ved kong Svends død, så måske blev ægteskabet kun planlagt og bryllupet udsat til senere, måske helt hen til at Knud selv var konge i 1080 – for først da ville ægteskabsforbindelsen være af virkelig værdi for Robert Friserens politik, da var det en konge, han gav sin datter til, mener Ann Christina Hansen.

I løbet af 1070'erne, dels i faderens levetid, dels medens Harald var konge, skal Knud have været aktiv i kamp mod »sørøvere« i Estland og Livland, skriver Saxo hundrede år senere. Det ville da i givet fald være en variant på de kontroverser langs Østersøens strænder, som går under navnet vendertogtene, kun med mere østlige folkeslag som fjender. Alt dette er muligt men kan næppe bevises; vi må tage til takke med det faktum, at man bagefter fortalte sådanne historier om Knud.

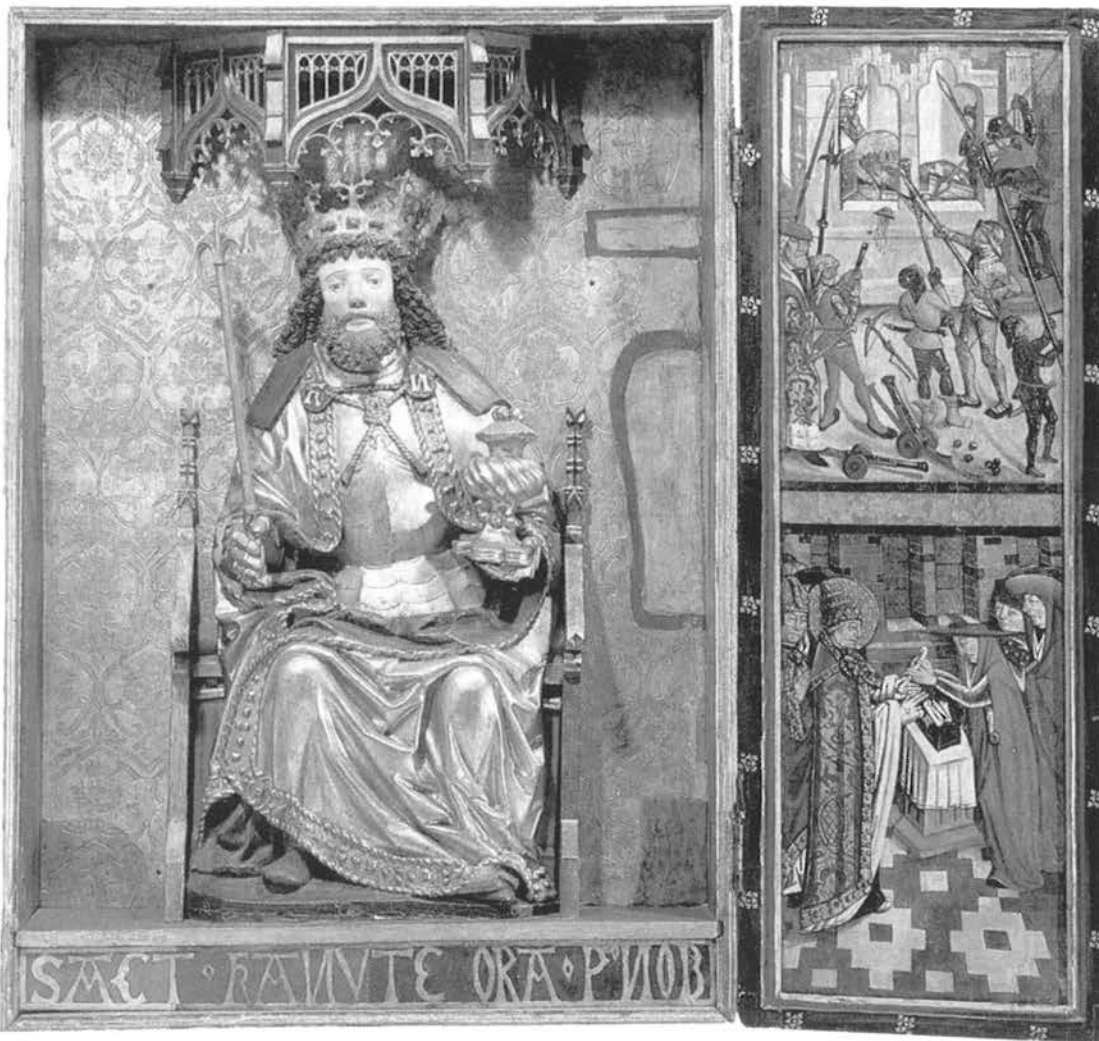
Uanset Knuds erfaringer som søkriger, så var det en politisk erfaren kongesøn, rigets stormænd svor troskab til efter Harald. Han kendte England og Vilhelm Erobrerens styrke og han har vidst, at den ikke var til spøg.

Hvordan skal vi så komme i rette med Knuds kongegerning i de seks år han udøvede den? »Man kan ikke anskue hverken stormænd eller gejstlige som samlede politiske enheder, da de var vævet ind i hinanden«, sammenfatter Ann Christina Hansen den svenske forsker Lars Hermansons nye synspunkter på datidens samfund.³ »Samfundet og hvem der har haft indflydelse på det har været langt mere bevægeligt og omskifteligt, end man tidligere har anskuet det.« Magt

var ikke noget der ensidigt udgik fra én side og ramte den anden. Uden tvivl gik der forhandlinger mellem kongen og de gejstlige i Lund forud for Knuds store gavebrev til Lunds domkirke år 1085, en af de få samtidige kilder til hans regering. Man må også tage hensyn til, at Knuds regering i Danmark falder sammen med højdepunktet i den såkaldte investiturstrid i Tyskland, hvor striden gik om pave Gregor VII's indflydelse på bispeudnævnelserne i det Tyske Rige – dem havde kejseren ellers været vænnet til at passe stort set efter eget forgodtbefindende. 1084 kaldte pave Gregor normannerne i Syditalien til hjælp mod modpaven Clemens, som sad i selve Rom og holdt Gregor fangen i Castel Sant'Angelo. Det blev en ordentlig ødelæggelse. Normannerne kom og befriede Gregor samt tog ham med til Salerno, hvor han døde i 1085. Det kan ikke have været let for Kong Knud at tage stilling på rimeligt sikkert grundlag i en sådan konflikt mellem to paver, hvoraf én var udnævnt af kejseren. Han må selv have udformet sit regeringsgrundlag og sit forhold til rigets stormænd og kirkens folk.

I stedet for at lade os påvirke af Saxos hundrede år yngre fortællinger med tilhørende karakteristik af Knud som en god og Harald som en dårlig konge, må vi måle Knuds regering på de samtidige begivenheder og deres betydning for Danmark. Det var jo dem, Knud var nødt til at reagere på som konge! Men også her er det en dårlig genvej, hvis vi deler samfundet i konge, stormænd og kirke, og med en forenklet model afprøver et trekantsdrama mellem disse tre. Dertil er samfundet altfor differentieret sammensat. »Det er sandsynligt, at Knud fik en gejstligt præget opvækst, og det må i så fald have haft betydning for den måde, han senere udførte sin kongegerning«, skriver Ann Christina Hansen. »Der er samtidig belæg for, at Knud søgte at samarbejde med den danske kirke, men jeg mener ikke, at man kan sige, at det var for at forringe forholdene for stormændene. Ligesom jeg ikke mener, at alle stor-

Alle afbildninger af Knud den Hellige er meget senere end begivenhederne. – Her ses den senmiddelalderlige altertavle fra Sct. Peders kirke i Næstved, nu i Nationalmuseet. Knud den Hellige troner til venstre med scepter og lågkar. Inskriptionen nedenfor er latin for »Sanct Knud bed for os«. På fløjen øverst til højre ses drabet på kongen og nederst kanoniseringen og skrinlæggelsen. Hovedpersonerne omkring det lille skrin er paven og hans kardinaler. Men i virkeligheden blev skrinlæggelsen foretaget af biskop Hubald af Odense sammen med de danske bisper og en mængde præster. (Efter Knuds-Bogen 1986)

mænd var imod en styrkelse af kirken, eller at de alle sammen var imod Knuds styre.«

Så følger den dramatiske slutakt i Knuds regering: togtet mod England, som blev indkaldt til sommeren 1085 men ikke kom af sted, derefter den følgende sommer opstanden og draben på Knud i Skt. Albani kirke i Odense den 10.

juli 1086. Det er næsten umuligt at finde samtidige kilder til begivenheden. Al historieskrivning om Knud i Danmark hviler på beretninger og vurderinger i kilder fra de følgende 20 til 150 år - fra den ældste kilde, *Passio*, den tidligste martyrbetretning, til den yngste, *Knytlingasaga* fra 1200'ernes midte. Derimod har de engelske krøniker oplysninger om

toget og Knuds død som sandsynligvis er ældre end de danske. Det ser ud til, at greven af Flanderen, Robert Friseren, havde store planer på efter en mulig sejr over Vilhelm at få sin svigersøn Knud til at blive en konge af England, der ville kunne tilbyde Flanderen særdeles gunstige økonomiske kår i den omfangsrige handel mellem de to lande. »Alliancen med Robert Friseren tyder på, at der må have været tale om et internationalt koordineret erobringstogt, og at Knud derfor har kendt til situationen i Normandiet, hvor Vilhelm Erobrerens egen søn var i oprør mod sin far«, skriver Ann Christina Hansen. I en alliance er man som bekendt ikke alene om vedtagelserne, og så kan det aflyste ledingstogt på denne måde ses i nyt lys. Ukendte faktorer tilkommer, såsom broderen Oluf, som Knud satte i fængsel i Flanderen, men som synes at have haft en støttegruppe i Danmark, samt uroen ved den sydlige grænse, der tvang Knud til at opholde sig i Slesvig i stedet for at forene sig med ledingshæren i Limfjorden; endvidere de indenrigspolitiske forhold, som forskerne hyppigt har anført: at der var spændinger mellem kongen og flere samfundsgrupper, blandt andet dem der stod for ledingsflådens bygning og udstyr, og fremfor alt, hvor stærkt Knuds kristne engagement var, og hvorvidt det har haft betydning for, at toget mod England blev aflyst, og Knud foretrak at koncentrere sig på indførelsen af kristne brug og skikke i Danmark. Kort sagt: Knud fremstår som en konge i sin europæiske samtid, indplaceret i et alliancesystem, som han selv kun havde begrænset indflydelse på, mens hans styresform i Danmark og hans engagement i den nye kristne religionsform fuldt og helt var på niveau med hvad der gjaldt for andre samtide konger og fyrster i Europa.

Helgenen

Hvordan producerer man en helgen?
»Helgenkult er i den danske forskning

behandlet noget stedmoderligt«, skriver Troels Bård Christensen indledningsvis. Baggrunden er naturligvis, at helgen og helgenkult er rangbegreber, der bruges inden for religion og kirke, ikke inden for politik og samfund. For det meste bruges begrebet da også om mennesker, der allerede har levet – som en slags rangordning blandt de døde, dem, vi husker, dem, der lever videre i en befolknings kollektive erindring. Det er kun ganske få, der allerede i levende live bliver betragtet som helgener! Den kollektive erindring indordner fortidens mennesker og handlinger i det værdisystem, der svarer til samfundets aktuelle livsmønstre. I en krigerisk tid, da det at dø på slagmarken er den direkte indgang til Valhal, så husker man også sine helte for deres død på slagmarken. Dem, der på mest dramatisk og overbevisende måde giver prøve på kraft og tapperhed på slagmarken, kommer højst på skalaen og lever evigt i krigernes paradys. Sådant var den fremherskende kulturtype i Europa i tidlig middelalder og det, vi kalder vikingetid. Dette værdisystem konkurrerede med religionens, der fremhævede andre værdier og rangerede de døde anderledes i den kollektive erindring. Det at dø med mod og selvovertindelse blev til at overvinde sin lyst til at slå tilbage, at dø uden at tage til genmæle, uden at tage hævn, at dø martyrdøden – at blive en *martyr*, dvs. at vidne om religionens værdier med sit blod og sit liv. Alternativet var at leve et helligt liv i hengivenhed og virke for andre for derved at bekende andre end de materielle værdier og egen karriere – at blive en bekendere, en *confessor*. For kvinder blev det et ideal at overvinde kønsdriften ved at forblive jomfru, *virgo*, gennem hele livet, eller ved efter et ægteskab at afstå fra nyt giftemål – sådanne kvinder fik en kirkelig rolle i enkestanden som enke, *vidua*. Så opstod der et nyt hierarki af værdier og egenskaber, hvormed man i den kollektive hukommelse kunne indplacere mennesker på lidt anden måde end efter mod og kraft på slagmarken. Det var ikke altid den største på

slagmarken, der rangerede højest i helgenverdenen, snarere lige omvendt.

Imidlertid fandtes der i overgangsfasen fra den krigeriske vikingetid til fromhedens helgenverden nogle særlige typer af helgener som passede i begge de verdener der kæmpede om førerstillingen i den kollektive erindring. »Det er i forskningen almindelig anerkendt, at de germanske kongeslægter i førkristen tid besidder en særlig 'lykke' (på tysk: 'heil'), som forlener kongerne med magiske egenskaber«, skriver Troels Bård Christensen. På dette forhold har nogle forskere bygget forskellige teorier op om, hvordan forbindelsen kan være opstået mellem det at være en »sakral« person med »kongelykke« og det at være en person, der bekender religionens værdier i særdeles høj grad.

Det er bagefter, i den kollektive erindring, som billedet bliver bygget op. Problemet for den type af helgen vi kan kalde »kongehelgen« eller »helgenkonge« er – forsåvidt han har lidt en voldelig død – : døde han med våben i hånd, i strid, i færd med at dræbe sine fjender? eller lod han sig dræbe uden at tage til genmæle, uden hævn, ved uskyldig og uden blod på egne hænder at overlade det voldelige til drabsmanden, den onde fjende? Spørgsmålet opstod allerede i 800-årene i forbindelse med engelske helgenkonger og de historier, der blev fortalt om dem og hvordan de døde; Skt. Edmund, Skt. Oswald, Skt. Edward er de mest kendte af disse.

Problemet med helgenen, som lever i den kollektive erindring, er ikke, hvad der faktisk skete med ham eller hende, men hvordan deres historie blev fortalt. Det gælder også for Knud. Den tidligste kendte historie om ham, der blev nedskrevet, var *Passio*, som i korte træk fortæller om hans liv, hans død i Skt. Albani kirke sammen med sine hirdmænd, begravelsen under kirkegulvet, mirakler og helbredelser, der fandt sted ved graven, sulten og misvæksten under broderen Olaf Hungers regering, som fulgte efter Knuds, og endelig Knuds voksende hel-

genry og hvordan man gravede hans ben op og udsatte dem for den såkaldte ildprøve. Ved en sådan mente man den gang at kunne vise, om personen i sit liv og ved sin død havde levet så nær Gud, at hans eller hendes ben ikke ville brænde i ild, men var blevet immun mod ødelæggelse.⁴

Det er interessant, at Oluf Hungers efterfølger, hans broder Erik Ejegod, ikke bliver nævnt i *Passio*. Man har i nyere dansk forskning hyppigt talt om kongemagtens interesse i at have en helgenkonge blandt sine forfædre. Det er der intet tegn på i den tidligste kilde. En engelsk forsker er også ved gennemgang nået frem til, at interessen for at pleje de historier, der fortæller om nogens helgenry, meget hyppigt er størst blandt de lokale. I dette tilfælde altså blandt indbyggerne i Odense og ikke mindst blandt de gejstlige ved den kirke, hvor Knud var blevet dræbt. »Når kirkens motiver for etableringen af en helgenkult diskuteres, må det fastholdes, at der under alle omstændigheder er tale om åndelige målsætninger. Det primære motiv er udbredelsen af kristendommen«, skriver Troels Bård Christensen og fortsætter: »Heraf følger imidlertid også, at et delmotiv er at sætte kirken i den nødvendige position. En kongelig helgenkult er at betragte som væsentlig kapital for lokal kirken. ... Det følger af den spirende helgenkult, at Odense i 1095 må betragtes som et fremtidigt valfartsmål. ... I tiden omkring 1100 sker langt hovedparten af miraklerne i nær forbindelse med helgenskrin, altså i den pågældende kirke ... Den store del af fattige pilgrimme, som søger helbredelse for deres lidelser, må altså indfinde sig på selve helgenens hjemsted i deres – mere eller mindre – svækkede tilstand. Sådanne pilgrimme må håbe på fromme stormænds og -kvinders barmhjertighed, eller kirkens vilje til at give dem husly. Af samme grund etableres ofte hospitalet i forbindelse med helgenkult ...«.

Hertil kommer muligheden for, at gejstligheden i Odense, og de angelsach-

siske munke, der kom hertil omtrent ved samme tid, simpelthen oplevede drabene på den kristelige konge som en trussel mod Gud, kirken og kristendommen og derfor satte sig til modværge som en slags nødværge. Den forklaring er tidligere blevet præsenteret af Carsten Breengaard.⁵ »... drabet på Knud antaster selve kirkens eksistens, idet det jo finder sted i en kirke, der ellers skulle fungere som værn for besøgende – eller tilflygtende«, skriver Troels Bård Christensen, og senere: »Erik Ejegods store arbejde for knudskulten synes således ikke forankret i nogen bevidst strategi. ... Derimod er det særdeles sandsynligt, at åndelige motiver har gjort sig gældende, muligvis i afgørende omfang.« Man bemærker sig, at Ælnoth, en englænder og måske munk i klostret, der kom til Odense omtrent samtidigt med, at Knudskulten voksede frem og derefter levede i flere årtier i Odense, hvor han skrev sin beretning om Knuds levned, har indføjnet et langt digt i sin beretning, hvor to linier lyder således:

Men det, du oh Jylland, i hovmod
foragter at eje,
vandt sig det lysende Fyn i kappestrid
med dig.⁶

Her håner han jyderne for, at de var så tåbelige først at gøre opstand mod Knud uden at forstå, at Knud var et Guds redskab for Danmark, for derefter at jage ham over til Fyn for dér at lade ham dø martyrdøden, således at fynboerne kunne glæde sig over at eje hans martyrgrav, mens jyderne med fuld ret blev snydt for den! En sådan kommentar viser tydeligt den lokale interesse i at eje en helgengrav. Mon det var en form for kompensation, at Århus senere søgte at fremelske kulten af hellig Niels, som også var medlem af kongehuset?! Niels, som døde i 1180, var søn af Knud Magnussøn og bror til Biskop Valdemar af Slesvig, og i 1254–55 søgte man om pavens godkendelse til en helgenkåring af ham, dog uden resultat.

Troels Bård Christensen sammenfatter

således: »Kirkens interesser i helgenkulten skal vurderes ud fra den odenseanske lokalkirkens motiver. Den voldelige indtrængen i selve kirkebygningen i 1086 giver anledning til en reaktion fra de gejstlige ved Albani Kirke, ikke mindst fordi Knud jo var kirkens patron. På den anden side står stormændene nok overvejende bag Oluf, og stemningen svinger først, da hungersnøden senere er en realitet. Kirken kan ikke ignorere sådanne holdninger hos landets magtelite. Det er rimeligt at se uårene som udslagsgivende for kirkens beslutning om at påbegynde konkrete bestræbelser på en helgenkåring af Knud. Der ligger ikke heri økonomiske motiver, om end man nok i Odense fryder sig over at 'besidde' helgenens relikvier. En stor helgenkult vil udgøre et effektivt missionsmiddel, og endelig forstærkes alliancen mellem kirken og kongen til begges fordel.«

Hellig Kong Knud

Det er svært at forene de to historier, den om Knud Svendsøn, der blev dræbt af oprørmænd den 10. juli 1086, og den om Hellig Knud, der med pavens indvilgelse blev lagt i skrin den 19. april 1100. Hvordan trådene tvindes og knytter sig sammen fra den ene til den anden vil altid forblive en utilgængelig hemmelighed, for vi kan ikke se ind i menneskenes inderste tanker, i særdeleshed ikke ved begivenheder, der skete for så mange hundrede år siden. Men ét er sikkert: Knud har fået en plads i den kollektive erindring, og historierne om ham vil ikke så let bringes til ophør. De vil blive fortalt, med samme mangfoldighed som hidtil. Hvis man nøje undersøger, hvad Saxo hundrede år senere fik gjort ud af Hellig Knud,⁷ så blev det til en helt anden historie end den, Ælnoth fortalte. Knud blev hos Saxo en kæmpende kongesøn, en fremragende kriger, en kontroversiel konge og meget andet, mens helgenværdigheden blev nedtonet. Men det er, som sagt, en helt anden historie

og den fortjener bestemt dens eget studium, hvis man vil vide mere om, hvordan den kollektive erindring havde taget form på Saxos tid.

Den festlige akt tredje torsdag efter påske år 1100 havde i hvert fald kaldt alle Odenses indbyggere på benene, og det var da også en helt anden situation end den, Saxo levede i. Den var også anderledes end i det England, som Knud havde besøgt på sine togter, og hvor Ælnoth og munkene var vokset op og var gået i lære. Men Odense i april 1100 var dog et stykke Europa med alle de impulser, som Danmark havde fælles med resten af vor verdensdel. Det var en åben begivenhed, og den pavelige godkendelse var en markering af, at nu var man med på hele kirkenes vegne. Odense og Danmark fik sin helgen – ovenikøbet en helgenkonge.

Noter

Generelt kan henvises til Tore Nyberg: Kong Knud i Odense: hans skrinlæggelse og helgenkult. Fyns Stiftsbog 1981. s. 7–14.

1. Ann Christina Hansen, *Kong Knud Svendsøn. Et studie af Danmarks politiske forhold til Vesteuropa, 1066–1086*, Speciale i historie, Syddansk Universitet – Odense Universitet, Center for historie, 2000.
2. Troels Bård Christensen, *De nordiske helgenkonger. En undersøgelse af Knud den Hellige, Knud Lavard og Erik den Hellige*, Speciale i historie, Syddansk Universitet – Odense Universitet, Center for historie, 2000.
3. Lars Hermanson, *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. (Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 24.) Göteborg 2000.
4. Teksten findes i *Danske Helgeners Levned*, udg. af H. Olrik, København 1893–94. Den latinske originaltekst blev trykt i *Vitae Sanctorum Danorum*, udg. af M. Cl. Gertz, København 1903–1912, sid. 62–71.
5. Carsten Breengaard, *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050–1170*, København: Gads forlag 1982.
6. »Ælnoths Krønike«, oversat af Erling Albrechtsen, genoptrykt i *Knudsbogen 1986. Studier over Knud den Hellige* (Fynske Stu-

dier XV), Odense: Odense Bys Museer 1986, sid. 39. Den latinske originaltekst i *Vitae Sanctorum Danorum* sid. 110.

7. *Saxos Danmarks Historie*, oversat af Peter Zeeberg, illustreret af Maja Lisa Engelhardt. 1–2. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gads Forlag, 2000, Ellevte bog, kapitel 8, side 81, og kapitel 11–15, side 86–102.

Efterskrift

Hvis nogen undrer sig over, hvorfor der mange steder siges, at skrinlæggelsen fandt sted år 1101, medens det her bliver forudsat, at året var 1100, så er der to gode grunde til, at året 1101 ikke kan være det rette, jfr. også *Knudsbogen 1986*, side 52, note 195. Troels Bård Christensen har også arbejdet videre med dette problem.

Den første og væsentligste grund er, at den 19. april, som både Ælnoth og de kirkelige kalendere opgiver som dagen for skrinlæggelsen, faldt på langfredag i år 1101. En hellig, festlig og højtidelig kirkelig handling som en skrinlæggelse ville aldrig kunne finde sted på en langfredag, hvad en af de første katolske præster i Odense i det 20. århundrede, Pater Peter Damian Steidl, gjorde opmærksom på, få år efter, at han var kommet til Odense og var begyndt at studere kilderne til Sankt Knuds martyrdød.

Den anden grund til, at år 1100 må være det rette for skrinlæggelsen, er sammenhængen mellem Olaf Hungers afgang, Erik Ejegods kongevalg og selve skrinlæggelsen. Ælnoth siger, at sidstnævnte fandt sted i Kong Eriks sjette regeringsår. Lunds domkirkes nekrologium opgiver, at Olaf døde den 18. august 1095. Så skulle man mene, at Eriks kongevalg fandt sted efter kong Olafs død, og så måtte den 19. april i kongens sjette regeringsår pege på året 1101. Men det strider mod hvad *Passio* siger, hvor Knuds *exaltatio* stilles i kontrast mod Olafs *depositio*. Med *exaltatio*, »ophøjelse«, menes da optagelsen af kongens jordiske levn fra graven og beviset for hans ophøjelse

til helgen ved ildprøven, med ordet *depositio* menes »afsættelse« eller »nedlægelse« (i graven) – som synes et udtryk med betydning på forskelligt niveau. Man kan dog med føje tolke udtrykket som, at Olaf blev afsat som konge før eller i forbindelse med at ildprøven fandt sted, og at der allerede i Olafs levetid fulgte et nyt kongevalg, som Erik de følgende år talte som udgangspunkt for sit styre. Hvis Erik blev valgt til konge eller i det mindste anskuede sig egen kongetid som begyndt før den 19. april 1095, så vil den 19. april i hans sjette regeringsår indfalde i året 1100.

Usikkerheden hænger også sammen med, at kongen senere døde på Cypren undervejs til Jerusalem. At hans død sættes til år 1103, hviler på beregninger af datidens historikere, som allerede i Lunds domkirkes nekrologium skrev ind, at han døde i sit ottende regeringsår, »altså i 1103«. Selve dødsdagen synes man dog ikke at have kendt den gang, for det varede længe, før nyheden om hans død nåede til Danmark. Hans mindededag blev holdt den 10. juli, som er den dag, da Kong Knud blev dræbt i år 1086, hvad der måske indicerer, at man ikke har kendt den rette dødsdato. At Kong Erik døde i sit ottende regeringsår, behøver altså ikke at være forkert, men dødsdagen kan meget vel have indtruffet så tidligt som i året 1102. Med udgangspunkt i, at den 19. april 1100 faldt i Erik Ejegods sjette regeringsår, må hans valg til konge have fundet sted engang i tidsrummet 20. april 1094–19. april 1095, og hans dødsdato vil ligge mellem den 20. april 1102 og den 19. april 1103.